

Гоголенко О. П.,
старший викладач кафедри українознавства,
історико-правових та мовних дисциплін
Одеського національного морського університету

ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ПАНАСА МИРНОГО

Анотація. У статті розглянуто онімну систему творів Панаса Мирного. Схарактеризовано структурно-семантичні моделі, визначено особливості функціонування та з'ясовано стилістичну роль фонових онімів.

Ключові слова: онім, функціонування.

Постановка проблеми. В ономастичній літературі для позначення організованої сукупності власних імен, що функціонують у межах художнього твору, використовується низка термінологічних словосполучень: ономастичний простір, топономастичний простір, антропонімічний простір, онімічний простір, онімний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори колективної праці «Теория и методика ономастических исследований» уважають, що ономастичний простір – це світ власних назв, що оточують людину, розміщені разом з іменованими предметами в реальному земному та навколорозумному просторі, а також просторі вигаданому або гіпотетичному, який становить низку непомітно змінюваних типів [11]. Дослідженню ономастичного простору літературних творів присвячені роботи Л.І. Андрєєвої, Л.П. Волкової, В.В. Громової, С.І. Зініна, О.В. Іванової, Ю.О. Карпенка, Л.І. Колоколової, Л.П. Кричун, Г.П. Лукаш, Л.Т. Масенко, М.Р. Мельник, В.М. Михайлова, І.В. Мурадян, О.Ф. Немировської, Т.В. Немировської та ін. Поняття «онімний простір» в ономастиці та поезії оніма як самостійній науковій дисципліні останнім часом стало вживатися багатьма дослідниками. Значний крок у напрямі розвитку теоретичних уявлень про онімний простір літературних творів і шляхи його розвитку здійснений у роботах Ю.О. Карпенка, Є.С. Отіна, В.М. Калінкіна, Ю.В. Лінчицької.

Проте антропонімія художнього твору в україністиці вивчена вкрай недостатньо. Зокрема, ще не були об'єктом дослідження в цьому плані твори Панаса Мирного, які досі розглядалися тільки з літературознавчих позицій. Отже, актуальність теми роботи визначається відсутністю праць, присвячених дослідженню ономастики Панаса Мирного.

Метою статті є комплексний структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аналіз фонових онімів у системі творів Панаса Мирного.

Виклад основного матеріалу. Онімічний простір художнього твору складається з різних онімічних полів. Від ідейно-тематичної концепції, жанрових особливостей твору, індивідуального стилю, різних текстотворювальних факторів залежить їх розташування в межах цього простору. Загальні закони, яким підкоряється побудова онімів у художньому тексті, диктують необхідність онімним полям вишикуватись залежно від їх семантичних функцій в універсалиях художнього тексту (далі – ХТ) «персонаж – подія – місце дії – час», тобто

й текст, й оніми прагнуть відповісти на питання: «Хто? що? де? коли?» Лексико-семантичну структуру ХТ, у склад якої входить система власних назв, визначає специфіка тематики суб'єктів і предикатів, яка відбиває зміст твору, лексичні та стилістичні шари, тематичні групи лексичних засобів, своєрідність та особливості їх взаємодії, взаємозалежності й взаємозумовленості суб'єктних і предикатних сфер. Онімічні поля беруть участь у формуванні лексико-семантичного поля номінації персонажів, головних і другорядних, слугують для утворення понятійних зв'язків системи ономастикону в локально-темпоральному континуумі. Оніми багатьох розрядів обслуговують явища різного порядку: називають денотата або об'єкт дії, виявляючи при цьому нерегламентованість кількості номінацій, їх моделей, формул, засобів вираження плану змісту і плану форми, фіксують індивідуальну належність імені одному об'єктові, відбивають наявність емоційно-експресивної забарвленості у ставленні автора до персонажа, сприяють достовірності опису дії, підкреслюють асоціативність сприймання подій, їх обмеження та тривалість у часі тощо.

У структурі онімічного простору ХТ виділяються ієрархічні підпорядкування онімних полів, які через своєрідність свого лексичного значення залежать не один від одного, а від особливостей ХТ. У такому висвітленні ядерними, центровими онімами можна вважати антропоніми, оскільки саме вони найчастіше визначають персонаж дії як у тексті всього твору, так і в окремих сегментах тексту, де йдеться про другорядних у сюжеті осіб.

Ономастика творів Панаса Мирного глибоко народна. Як письменник-реаліст, він використовує тільки наявні в мові, загальноживані оніми, адже імена персонажів і назви місцевості в реалістичних творах повинні співвідноситися з тими, що використовуються в народній мові.

З ономастичної лексики у творах письменника зафіксовані антропоніми, топоніми, гідроніми, космоніми, міфоніми й зооніми. Найбільшу частину становлять антропоніми: особові імена, прізвища, імена по батькові, прізвиська.

Антропонімія творів письменника представлена здебільшого слов'янськими іменами, серед яких наявна велика кількість зменшено-пестливих імен, а також уживання здрібнених форм імен у функції повних (*Грицько* замість *Григорій*, *Чіпка* замість *Нечипір*). Ще однією цікавою особливістю функціонування антропонімів у творах Панаса Мирного є велика різноманітність особових імен, крім того, вони часто повторюються, тобто наявна велика кількість однойменних персонажів. Так, ім'я **Грицько** є в романі «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*», цим ім'ям названий також головний персонаж оповідання «*День на пастівнику*». **Василь** – пастушок із того ж оповідання, і пан **Василь Семенович** із роману «*Хіба ревуть воли, як ясла пов-*

ні?». Також повторюються імена **Іван, Онисько, Петро, Тимофій, Галя, Мотря, Христа** тощо. Чи не найчастіше зустрічається ім'я **Оришка**. Воно функціонує в романах «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» й «*Повія*» новелі «*Лови*», творі «*Батьки*».

Панас Мирний слідує народній традиції у виборі структури найменування для своїх персонажів. У своїх творах він використовує одночленну, двочленну і тричленну антропоформули. Вибір тієї чи іншої залежить від соціального статусу персонажа, його походження, віку, від того, чи в мові автора, чи в мовній партії персонажа вжита ця антропоформула. Тобто вживання дво- і тричленної формули найменування певним чином характеризує персонаж, тоді як одночленна формула (ім'я або прізвище) здебільшого виконує номінативну функцію.

У досліджених нами творах наявні 29 випадків найменування персонажів двочленною антропоформулою «ім'я + ім'я по батькові», з них – 19 випадків називання персонажів-чоловіків і 10 – персонажів-жінок. Імена по батькові утворені звичайним способом: чоловічі – за допомогою суфікса **-ович-**, що додається до особового імені, жіночі – за допомогою суфікса **-івн-(а)**. Наведемо декілька прикладів використання такої формули у текстах: «*Талан!... талан, Іване Мойсейовичу, – казав батько пузатенькому, як і сам, столоначальникові*» [1, с. 68]; «*Отака ловись! – каже голова. – Був Чіпка, а став – Никифор Іванович. Що то значить – гроші*» [1, с. 291].

Двочленною формулою «ім'я + ім'я по батькові» найменовано переважно поміщиків, міських чиновників, священників, учителів, а також їхніх дружин. Остання з наведених цитат яскраво відображає нетиповість двочленною формули для народного середовища. Українському селянству було властиве сприйняття цієї антропоформули як чужої й панської. І, навпаки, двочленною формулою ім'я + прізвище найменовано переважно персонажів-селян. Таких випадків 17: **Василь Буденко, Василь Воля, Онисько Грицай, Яків Грицай, Іван Гудзь, Данило Вернигора, Улас Загнибіда, Микита Здоренко, Назар Кобила, Іван Кнур, Грицько Кушніско, Пилип Притиха, Петро Ксенко, Іван Швець, Дмитро Шкарубкий, Грицько Хоменко, Грицько Чупруненко**. «*Іван Кнур хвалився, що бачив його в шинку; Грицько Хоменко розказував, що вони водилися з Уласом Загнибідою; Дмитро Шкарубний казав, що бачив на самого Миколи, як Пилип виходив з міста*» [2, с. 199].

У досліджених текстах використання прізвища поряд із власним ім'ям зумовлено необхідністю розрізнити персонажів з однаковим ім'ям. У цих випадках прізвища виконують диференціальну функцію.

У творах Панаса Мирного наявні також 8 випадків найменування персонажів тричленною антропоформулою «ім'я + ім'я по батькові + прізвище»: **Петро Гаврилович Книш, Данило Павлович Кряжов, Іван Микитович Ливадний, Микита Іванович Ливадний, Григорій Петрович Проценко, Антон Петрович Рубець, Петро Федорович Телепень, Петро Степанович Шведов**. «*Григорій Петрович Проценко, бідного чиновника син, скінчивши школу, незабаром поступив на службу*» [2, с. 226].

Тричленною формулою іменуються виключно персонажі-чоловіки. Кожне таке називання наявне в текстах лише в одному вживанні, під час знайомства читача з персонажем. Переважно це головні герої творів. Починаючи розповідь про героя, автор прагне дати якомога більше інформації про нього.

Уживання тричленною антропоформули виконує соціально-характеризувальну функцію, бо таким способом найменовано персонажів-заможних поміщиків, дворян, багатих городян.

Антропонімний простір творів Панаса Мирного характеризується великою кількістю й різноманітністю особових імен (63 особові імені – 31 чоловічих і 32 жіночих). Обрані нами для дослідження твори присвячені темі зображення українського села й міста, отож імена в персонажах українські. Лише в романі «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» наявні 5 єврейських імен (два чоловічих – **Оврам і Лейба**, три жіночих – **Ривка, Сурка і Хайка**). Їх функція в тексті – створення колориту українського села XIX ст., неодмінною деталлю якого був шинок, у якому господарями були євреї: «*Кис би собі у Хайки в шинку...*» [3, с. 296].

Більшість імен українські, серед яких уживаються як повні офіційні форми імен, так і зменшено-пестливі їх варіанти. Імена виконують номінативну функцію, а їх зменшено-пестливі варіанти – стилістичну (виражають ставлення до персонажа автора чи інших дійових осіб). Більшість чоловічих імен ужито в повній офіційній формі: **Андрій, Василь, Григорій, Іван, Йосип, Карпо, Кирило, Костянтин, Максим, Миколай, Мирін, Нечипір** (варіант – **Никифор**), **Остап, Панас, Пилип, Петро, Семен, Сидір, Спиридон, Степан, Тимофій, Федір, Яків, Яким** – усього 22 імені. «*Андрію, поганяй! Та гляди панича в дорозі*», – гукнув він на парубка» [1, с. 62], «*Петро! – скрикнув він, схоплюючись. – Де ти взявся?*» [1, с. 84].

Дослідник мови творів Панаса Мирного Г.П. Іжакевич зазначає: «У зв'язку з загальною експресивністю стилю Панаса Мирного, піднесеністю, емоційністю його мови значна роль у загальній системі мовних засобів письменника належить лексиці емоційній» [5, с. 457]. Це стосується й ономастичної лексики. У творах Панаса Мирного наявна велика кількість зменшено-пестливих варіантів чоловічих імен. За основу їх класифікації ми взяли класифікацію І.І. Ковалика [4, с. 219]. Чоловічі імена в досліджених нами творах поділяються на такі словотвірні типи:

1. Здрібніло-пестливий суфікс-флексія **-а-** (-я) сполучається з першим або другим складом здекомпонованої основи: **Костя** ← **Костянтин**: «*Не дуже, Костю, не дуже! Щоб, бува, губ не попик!*» [2, с. 108].

2. Утворення із суфіксом **-ик-**, який додається до основи повного офіційного імені: **Іваник** ← **Іван**, **Карпик** ← **Карпо**: «*Се ти, Карпику?*» [1, с. 51].

3. Здрібніло-пестливий суфікс **-к-** (о)/**-к-** (а), який додається до: а) повних офіційних імен: **Андрійко** ← **Андрій**, **Пилипко** ← **Пилип**, **Миколка** ← **Микола**: «*Пилипко усміхнувся, повернувся боком до матері*» [1, с. 181];

б) середнього складу імені: **Чіпка** ← **Нечипір**: «*Утишились трохи Чіпка, сяде на коліна у баби або приляже голівкою*» [3, с. 24];

в) здрібніло-пестливих форм: **Грицько** ← **Гриць**, **Тимошка** ← **Тимош**: «*Тимошка – добрий молодець...*» [3, с. 318];

г) усеченої основи повного офіційного імені: **Омелько** ← **Омелья**, **Онисько** ← **Онисій**, **Панько** ← **Пантелеймон**: «*Одгуляли весілля, молоду привезли до Ониська*» [1, с. 177].

4. Суфікс **-ок-** із демінутивно-гіпокористичним функціонуванням: **Васильок** ← **Василь**.

5. Здрібніло-пестливі імена на **-усь-, -сь-**: **Івась** ← **Іван**, **Петрусь** ← **Петро**: «*На чотирнадцятому році мов переродився Івась*» [1, с. 63].

6. Фонетичні зміни: *Улас* ← *Влас*: «Ледве виліз Улас за ворота та загадався» [3, с. 31].

7. Російські варіанти імен, ужиті в українському тексті:

а) зменшено-пестливі: *Гриша* ← *Григорій*, *Ванюшка* ← *Ваня* ← *Іван*;

б) утворені за допомогою пейоративного суфікса *-к-* (а): *Петрушка* ← *Петро*, *Стьопка* ← *Степан*: «Пропав Стьопка, як у воду впав» [3, с. 93].

Такі варіанти імен характерні для російської мови. У досліджених текстах вони вживаються лише в мовних партіях персонажів-росіян і так указують на національність мовця.

Жіночих імен у досліджених творах нараховуємо 31. Деякі з них ужито в повній офіційній формі: *Єфросинія*, *Килина*, *Марина*, *Марія*, *Мокрина*, *Наталія*, *Олена*, *Орина*, *Парасковія*, *Уляна*, *Харитина*, *Христина* – усього 12. «За два роки Марина надбала повну скриню усякого добра» [2, с. 83].

Решту жіночих імен ужито в зменшено-пестливих варіантах, що утворюються такими способами:

1. Зменшено-пестливий суфікс-флексія *-а-* поєднується:

а) з першим складом здекомпонованої основи повного офіційного імені: *Галя* ← *Галина*, *Христя* ← *Христина*: «Галя висковзнула – і скрилася» [3, с. 243];

б) із середнім складом імені: *Настя* ← *Анастасія*: «Гарна була та Настя – Настею звалася – весела, співуча» [2, с. 204].

Такі здрібнілі варіанти закріпилися дуже давно й вживаються в народній мові поряд із повними офіційними формами імен. На базі таких усічень утворюється більшість зменшено-пестливих варіантів із вищим ступенем емоційності. У творах Панаса Мирного вони виконують номінативну функцію.

2. Зменшено-пестливі варіанти із суфіксом *-к-*(а), що додається:

а) до основи повного офіційного імені: *Оленка* ← *Олена*, *Маринка* ← *Марина*: «Ба-ба, ба-ба-ба... – своїм нетвердим ще язиком вимовляла невеличка дівчинка Оленка, простягаючи до баби свої рученятка» [2, с. 41]. Як бачимо з наведеної цитати, письменник використовував такі варіанти для називання маленьких дітей. Ці варіанти характеризуються значним ступенем експресивності;

б) до усіченої основи повного офіційного імені: *Параска* ← *Парасковія*, *Химка* ← *Хима*: «Пішло у Параски життя коромислом» [1, с. 194].

Варіанти такого типу вживаються у функції повних офіційних імен. Їх Панас Мирний використовує для номінації персонажів.

3. За допомогою зменшено-пестливих суфіксів: *-с-*(я) – *Орися*, *Парася*; *-ус-* (я) – *Катруся*, *Маруся*; *-очк-* (а) – *Варочка*, *Галочка*, *Наталочка*, *Парасочка*; *-еньк-* (а) – *Орисенька*: «Не бійся, Варочко, не біїсь, голубочко!» [1, с. 198]. Ці варіанти мають найвищий ступінь вияву експресивності. Вони використовуються зрідка, в невеликій кількості й тільки в мові персонажів.

4. Фонетичні варіанти: *Педоря*, *Пидоря* ← *Федора*: «Отак обійди хлопця та й води його за собою! – сказала низенька таранкувата Педоря» [2, с. 38]. *Педоря* і *Пидоря* – два рівноцінні варіанти імені *Федора*, вони функціонують у романі «Повія» як зі звуком [е], так і зі звуком [и]. У них відбувається заміна початкового [ф] → [п], тому що звук [ф] не характерний для української мови. Також відбувається заміна [р] → [р']. Автор використовує саме ці варіанти, що найбільш наближені до народно-розмовної мови, для передачі сільського колориту.

У досліджених творах більшість чоловічих і жіночих імен оформлено за допомогою суфікса *-к-*. Цей суфікс надає іменам таких відтінків у значенні: 1) пестливості: *Оленка*, *Маринка*; 2) згрублості: *Петрушка*, *Стьопка*. Такі варіанти імен використовуються з певною стилістичною метою: вони виражають ставлення автора до своїх персонажів, а також стосунки між героями творів; 3) нейтральне: *Омелько*, *Чіпка*, *Варка*. Такі утворення вживаються в народно-розмовній мові у функції повних офіційних імен, у мові досліджених творів використовуються для номінації персонажів.

У творах Панаса Мирного із 81 прізвищ асоціативно-характеризувальними є такі: *Лушня*, *Матня*, *Пацюк* – це персонажі роману «Хіба режуть воли, як ясла повні?». Їхні прізвища утворені автором від загальних назв: *лушня*, *матня*, *пацюк*. У тлумачному словнику подаються такі значення цих слів: «Лушня – кривий кусок дерева, що верхнім кінцем спирається на верхню частину воза, а нижнім надягається на вісь, чим підтримується полудрабок» [10, с. 2, 384]; «Матня – 1. Середня частина невода у вигляді вузького, довгого мітка. 2. Про важкі обставини, скрутне становище і тенета. 3. Частина штанів, де сходяться холоші» [10, с. 2, 590]; «Пацюк – шкідливий ссавець родини мишоподібних, значно більший за мишу, щур» [10, с. 3, 226]. «Кривий кусок дерева», «тенета», «шкідник» – ці значення створюють образ неприємних людей. У романі ці прізвища отримали злодії – грабіжники й убивці. «Поробилися вони п'яницями, волоцюгами, злодіями» [3, с. 161].

Панас Мирний у творах дуже вдало використовує «промовисті» прізвища (*Порох*, *Кривинський* – «Хіба режуть воли, як ясла повні?»; *Загнибіда* – роман «Повія»; *Попенко* – повість «Лихі люди»). В основі цих прізвищ лежить семантика їх основ. Вони виконують характеризувальну функцію.

Важливу роль для характеристики персонажів відіграють і структурні особливості їхніх прізвищ. Експресія прізвищ багато в чому залежить від семантико-стилістичних особливостей різноманітних морфологічних компонентів суфіксального типу, які беруть участь у творенні прізвищ, хоча й не належать до твірного слова. Так, прізвища, оформлені за допомогою певних суфіксів, виконують у досліджених творах соціально-характеризувальну функцію: вказують на походження, соціальний статус персонажа, його національність. У досліджених творах наявні такі типи прізвищ:

1. Патронімічні прізвища із суфіксом *-енк-*(о):

а) прізвища, утворені від прізвищ (прізвиськ) батька: *Будненко*, *Варениченко*, *Гудзенко*, *Здоренко*, *Куцієнко*, *Марченко*, *Луценко*, *Педченко*, *Попенко*, *Приценко*, *Насенко*, *Ксенко*, *Шкандибенко*, *Чупруненко* – усього 14;

б) прізвища, утворені від власних імен батька: *Грицаєнко*, *Демиденко*, *Йосипенко*, *Карпенко*, *Костенко*, *Остапенко*, *Пилипенко*, *Супруненко*, *Хоменко*, *Якименко* – 10 прізвищ.

2. Прізвища, утворені від назв ремісників за професіями, родом занять, предметів, речей. Сюди належать усі непатронімічні прізвища:

а) прізвища, утворені лексико-семантичним способом.

Матеріалом для творення цих прізвищ були такі групи слів:

- назви живих істот (*Голуб*, *Горобець*, *Деркач*, *Жук*, *Засць*, *Кнур*, *Кобила*, *Комар*, *Пацюк*, *Пугач*, *Тхір*, *Чижик*, *Хруц*);
- назви рослин (*Верба*, *Гарбуз*, *Лоза*);
- назви страв, предметів домашнього вжитку (*Вареник*, *Гудзь*, *Довбня*, *Гиря*, *Лушня*, *Матня*, *Ступа*);

- назви людей за родом діяльності (*Лимар, Швець*);
- імена (*Грицай, Супрун*);
- назви абстрактних понять (*Воля*);
- назви індивідуальних ознак (*Телепень*);

б) непатронімічні прізвища із суфіксом *-ник-*: *Колісник, Сотник*;

в) прізвища із суфіксом *-ець-*: *Кабанець, Кібець*;

г) українські прізвища із суфіксами прикметників: *Бездодний, Ливадний, Маленький, Шестерний, Шкарубний*;

г) двоосновні прізвища, які утворені з двох основ, перша з яких є дієслівною, а друга – іменниковою: *Валивода, Вернигора, Загнибіда, Свербінис*.

Словотворчі особливості прізвищ у творах Панаса Мирного охоплюють усі типи словотворення реальних прізвищ – морфологічний, словоскладання, безафіксне утворення. Серед антропонімів досліджених творів прізвища становлять найбільшу й найважливішу групу. Вони виконують номінативну й характеризувальну функції.

У досліджених творах широко представлені народні форми найменування жінок за родинними ознаками: патроніми й андроніми. Патроніми – найменування людини, утворене від імені, прізвища або прізвиська батька або предків по батьківській лінії [6, с. 104].

Найменування жінок за батьком здавна побутували на території України в одній формі: вони утворювалися від імені, прізвища, прізвиська чи роду занять батька за допомогою суфікса *-івн-* (а). У творах Панаса Мирного функціонують 11 патронімів, із них 8 утворені від прізвищ батьків за допомогою суфікса *-івн-*(а): *Трівна, Гудзівна, Жуківна, Зайцівна, Педьківна, Притиківна, Чопівна, Чубівна*: «Він таки тебе щиро любить, хоч батько його за це й лас, – сказала Горпина Педьківна, подруга Христі...» [2, с. 37].

У драмі «*Лимерівна*» патронім ужито в назві твору, а в тексті він не згадується. Якщо прізвище батька закінчувалося на *-енк-*(о), патронімічне найменування доньки утворене за допомогою суфікса *-ова-*: *Кучерявенкова, Рябченкова*: «*Кучерявенкова Марина, її подруга, третій рік як у місті служе*» [2, с. 83].

Особливістю функціонування патронімів у творах Панаса Мирного є те, що в більшості випадків вони використовуються в епізодах сватання дівчини. Цим підкреслюється важливість для українців того, з якої родини походить дівчина, хто її батьки: «*Знаю, добре, що була б тобі жінка, а мені невістка... А коли вже Гудзівну сподобав, то щастя Боже!*» [3, с. 264].

Андроніми – найменування дружини за ім'ям, прізвищем або прізвищем чоловіка [6, с. 14]. У досліджених творах функціонує 17 андронімів, які утворені такими способами:

1) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-их-*(а) *Барабашиха, Вовчиха, Грицаїха, Загнибідиха, Зайчиха, Здориха, Книшика, Лимариха, Луценчиха, Очкуриха, Рубчика, Ткачиха, Шкандибиха*: «*Хіба правда тому, що Лимариха хвалилася?*» [1, с. 358];

2) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-ин-*(а): *Лазорчишина*;

3) від прізвища чоловіка за допомогою суфікса *-ев-*(а): *Ткалева*: «*Тут були: Феська Лазорчишина, Килина Чопівна, Горпина Ткалева, Маря Бубирка – все то свої, знайомі*» [2, с. 57].

Уживаються такі найменування у випадках, коли є потреба вказати на конкретну жінку й коли одного особового імені недостатньо, щоб зрозуміти, про кого йде мова. Отже, крім номі-

нативної, андроніми й патроніми виконують також диференційовальну функцію. Вони також указують на сімейний статус жінок, адже патронімічні найменування отримують незаміжні.

Прізвисько – вид антропонімів, додаткове неофіційне найменування, що надається людині оточуючими відповідно до її характерної риси, якоїсь обставини, що супроводжує життя цієї людини, за якою-небудь аналогією, за походженням та з інших причин [6, с. 110].

У досліджених нами творах Панаса Мирного прізвисько небагато – усього 4. Але вони надані дуже влучно й відіграють у творах важливу роль, додаючи до образів персонажів додаткові характеристики. Прізвиська передусім показують ставлення дійових осіб до персонажа, названого за прізвищем. У творах Панаса Мирного функціонують такі прізвиська:

Шестірна (повість «*Лихі люди*») – це прізвисько походить від прізвища персонажа – **Шестерний**. Шестірна – це зубчате колесо, що передає рух. Маленька деталь у механізмові [8, с. 11, 876]. Прізвисько закріпилося за персонажем зі школи. Виражає презирливе ставлення до нього однокласників. Шестерного не любили за те, що він завжди скаржився на своїх товаришів учителю. Згодом Шестірна працював у царській поліції. Він переслідував людей, що виступали проти царської влади. Так Шестірна став маленькою деталлю у великому безжалюньому механізмові державного устрою.

Чепіга – це дитяче прізвисько головного героя роману «*Хіба ревуть воли, як ясла повні?*» **Чіпки Варениченка**. Таке прізвисько дали Чіпці сусідські діти. Вони не любили його, завжди били й ображали. Ужите в тексті роману всього 1 раз, це прізвисько показує нам ставлення до Чіпки вже в дитинстві, що й формує його характер. Самотність, прихована злість на всіх людей притаманні Чіпці з дитинства: «*Ти Чепіга, а не Чіпка! – крикне хтось із середини і вскубне Чіпку*» [3, с. 24].

Ящучур (оповідання «*День на пастівнику*»). Так називає маленький хлопчик свого товариша, який полюбляв полувати на ящірок, а потім убивати їх, щоб ретельніше розгледіти: «*Для сього разу він і нове прозвище пригадав Василеві: Ящучур!*» [1, с. 154]. У Словарі української мови за ред. Бориса Грінченка подається значення слова «щур»: Щур – 1) Геть з чим-небудь, ким-небудь (виражає бажання позбавитися чогось, не мати діла з чимось); 2) чур, стій, зачекай (виражає заборону, обов'язкову умову, напр. у грі) [9, с. 4, 437]. О.О. Потєбня вважає, що в різних виразах з «чур» є значення *межі, краю*; родовий відмінок у висловах рос. «чур меня», укр. «чур дурня» означає *предмет, від котрого відбувається віддалення*, те ж у вислові «щуратися когось» [7, с. 1221–1222]. Даючи прізвисько **Ящучур**, хлопчик так висловив своє негативне ставлення до захоплення товариша.

Лисогур – це прізвисько характеризує зовнішність героя оповідання «*П'яниця*»: він був лисим: «*Одежинка на йому була лихенька, з дірками, – лице худе, порите зморщинами, – лисина на всю голову, – одні жовтуваті хвостики висіли в його на висках і на потилиці! – Та як ти його назвав? Лисогуром? – допитувався хтось*» [1, с. 90].

Висновки. Отже, прізвисько в художньому творі – це не тільки знак індивідуалізації персонажа, а і його яскрава експресивно-оцінна характеристика. У прізвиських відбивається фантазія автора, його спостережливість, уміння виокремити в людині риси, які дуже влучно характеризують її позитивні чи, навпаки, негативні риси, увиразнюючи іронічне або й саркастичне ставлення автора.

Література:

4. Мирний Панас. Твори: у 2 т. Київ: Дніпро, 1985. Т. 1. 552 с.
5. Мирний Панас. Твори: у 3 т. Київ: Дніпро, 1976. Т. 3. 512 с.
6. Мирний Панас. Хіба ревуть воли, як ясла повні? Київ: Дніпро, 1977. 335 с.
7. Карпенко Ю.О. Мова топонімів – мова землі: онімізація тексту як художній засіб у романі Л. Костенко «Берестечко». *Історико-літературний журнал*. 2000. № 5. С. 75–80.
8. Михайлов В.Н. Системная организация русской ономастической лексики. *Русское языкознание*. 1989. Вып. 19. С. 129–134.
9. Пеньковский А.Б. Русские личные именованья, построенные по двухкомпонентной модели «имя + отчество». *Ономастика и норма*. Москва: Наука, 1976. С. 79–107.
10. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1978. 1284 с.
11. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник. 2-е вид. Київ: Наук. думка, 1996. 335 с.
12. Словник української мови: у 4 т. / НАН України. Ін-т укр. мови; упоряд. з додатк. власного матеріалу Б. Грінченко. Репринтне вид. Київ: Лексикон, 1996. Т. 1–4.
13. Сухомлин І.Д. Питання антропоніміки в українській мові. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровськ ун-ту, 1975. 110 с.
14. Теория и методика ономастических исследований / А.В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, Н.В. Подольская, А.Х. Султанов; отв. ред. А. Непокупный. Москва: Наука, 1986. 255 с.

Гогуленко Е. П. Функционирование имен в прозе Панаса Мирного

Аннотация. В статье рассмотрено онимическую систему произведений Панаса Мирного. Охарактеризованы структурно-семантические модели, определены особенности функционирования и объяснена стилистическая роль фоновых онимов.

Ключевые слова: оним, функционирование.

Gogulenko O. The functioning of the names in the prose of Panas Mirny

Summary. In this article deals with the antroponymic models in the works by Panas Mirny. The author describes their structure and semantics, carries out the comparison their functioning in the system of the work of art onimi.

Key words: onimi, functioning.